

DOST. 23/11/24 16.14

UDK 811.163.6'347.62''15''

Tomo Korošec

Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

ČLENKI V TRUBARJEVEM KATEKIZMU 1550

Poleg – zlasti besediloslovnega – raziskovanja sodobnega stanja more biti zanimivo, kako je členke v prvem tiskanem slovenskem besedilu uporabljal Trubar, se pravi, kakšen je položaj členkov v izhodiščni točki, ko je jezik »spremenil agregatno stanje«. Da je v Katekizmu slaba četrtnina različnih členkov glede na današnje število, je razumljivo tako z vidika razvoja kakor besedilnovrstne omejenosti katekizemskega besedila (v pridigi npr. je pogostnost različnih členkov nekaj večja). Najpogostejši (mestoma blizu prirednovezniški vlogi) je členek *tudi*, drugi najpogostejši je navezovalni *pa* (*pag*), sorazmerno visoko je uvrščen *vsaj* (z nekaj nejasnimi primeri), redke, a zanimive je *ja* (*ia*; v celotnem Katekizmu trikrat) itd.

Prispevek si prizadeva podpreti misel, da so členki nasploh, kakor tudi že v prvem tiskanem besedilu, kazalnik intelektualizacije jezika na sporočanjejski ravni.

In addition to the mainly textological study of the contemporary situation, it may be interesting how Trubar used particles in the first Slovene printed text, i.e., what the position of the article is at the initial point when the language »changed the aggregate state.« It is understandable that the *Catechism* includes only a quarter of the particles known in the contemporary language, considering both the developmental stage as well as the textual limitations of the *Catechism* (in a homily, for instance, the frequency of particles is somewhat higher). The most common (functionally sometimes close to the coordinate conjunction) is the particle *tudi*, second in frequency is connective *pa* (*pag*), fairly frequent is *vsaj* 'at least' (with some ambiguous examples), rare but interesting is *ja* (*ia*; only three examples in the entire *Catechism*).

The article attempts to support the idea that particles in general, as in the first printed Slovene text, are the indication of intellectualization of language on the communicative plane.

Ključne besede: členki, Trubarjev Katekizem, intelektualizacija jezika, sporočanjejska ravnilna

Key words: particles, Trubar's *Catechism*, intellectualization of language, communicative plane

1 Členki so še zmeraj najmanj raziskana vrsta besed v slovenščini. Nejasna in nepopolna je njihova definicija, nezadostna je njihova tipološka razvrstitev, nerazpoznane so tudi sporočanjejske pragmatične okoliščine, iz katerih se določajo smisli povedi s posameznimi vrstami členkov, itd. Pričujoči prispevek ni namenjen razčlenjevalnemu odpiranju teh vprašanj, dotika pa se jih toliko, kolikor lajšajo prikaze rabe členkov v Trubarjevem Katekizmu 1550.

Mogoče je pritrčiti Toporišičevemu zadržanemu mnenju, da »/G/lede tega, kaj členki so, v naši jezikoslovni literaturi ni enotnosti ne pojmovanja ne poimenovanja. Niti ni jasno, ali so posebna besedna vrsta /.../ ali so le delna množica kake druge besedne vrste /.../« (Toporišič 1991: 3), čeprav je členke kot besedno vrsto razpoznal in iz prislovov izločil že leta 1966 v Slovenskem knjižnem jeziku 2, nato v Slovenski slovnici (SS) 1976

in nato v vseh izdajah do zadnje 2000, pa tudi nekateri drugi še, npr. Černelič 1991, Smolej 2004.¹

Na poimenovalni ravni bi bilo npr. dobro ločevati med tem, kar (s precejšnjim pridržkom) imenujem 'pomen' členska, posebno v luči tega, da členek tak svoj 'pomen' razkriva le kot jezikovni znak (kot leksem) s tem, kar naredi v povedi (sobesedilu) in edino tu, torej med 'pomenom' členska in smislom povedi,² v kateri nastopa, saj drugače ni mogoče reči, da bi bil npr. členek *pa* glede na svoj 'pomen' pozivni, očitalni v povedi *Na otroke bi bil pa lahko malo gledal.* (SS 2000, 446) ali da bi bil členek *že* v povedi *Boš že videl, kam te bo to pripeljalo.* pozivni, grozilni (prav tam, 446), ko je jasno, da imata povedi **Na otroke bi bil lahko malo gledal.* in **Boš videl, kam te bo to pripeljalo.* vsaka brez členska določen očitalni in grozilni smisel. Gotovo pa je skupno obema, kakor tudi vse ostalim členkom, da v linearnem poteku sporočanja toka na tej točki (na tem mestu pojavitve; to točko je kot skladiščno vprašanje treba še domisliti: nastopajo praviloma pred samostalniško, glagolsko itd. frazo, v pristavčnem razmerju in kot vrinjene enote) sprožajo t. i. *operator pristopa*, ki aktualno sporočanje točko odpira k zgodovini, lahko čisto neposredni, a vendar zgodovini (prim. o tem Korošec 2009). Z drugimi besedami, v preteklem besedilu mora biti prvina, na katero tvorec smiselno navezuje aktualno poved z določenim členkom, v eni in isti povedi pa z dvema ali več različnimi členki za doseganje različnih smislov.

Bilo bi tudi v prid slovničarski sistematičnosti, ki bi ločevala med praviimi členki in členkovimi besedami, kakor se ločuje med praviimi samostalniki in praviimi pridevniki ter samostalniškimi in pridevniškimi besedami. Členkova beseda bi bil npr. prislov *gotovo*, ki ga SS 2000, 446 navaja kot pozivni prepričevalni (*To **gotovo** sami dobro veste*), kot pozivni zagotavljalni (*To **gotovo** ne more obstati*), kot vrednotenjski gotovostni (***Gotovo** dobro spite.*), po drugi klasifikaciji pa še kot členek potrjevanja ali soglašanja (449).

Zdaj je tako, kakor da bi hotela slovnica popraviti krivico besednovrstno nerazpoznanim členkom s tem, da njihovo število pomnoži tudi z besedami, ki niso členki. Najprej je tu mogoče uveljaviti znano in preprosto pravilo, da se po členkih ni mogoče vprašati. To je čisto pravilo, ki nedvoumno izloča členke izmed vseh drugih besed, ki v povedih sicer lahko nastopajo na mestih členkov. Če za besedo torej lahko določimo vprašanje, potem to ni členek, v SS 2000 (445–449) npr. *Begunci v kupeju so bili **dobesedno** drug na drugem* (446), ***Po podatkih** se je izgubil v Avstraliji* (446), ***Obenem** je stopil še v trgovino.* (448); besednovrstno so tu še predlogi (*Bilo je **okoli** božiča*), vprašalni prislov (***Zakaj** ne ostaneš doma, če te ni volja z nami! Pa ostani ...* 449), priredni ali podredni veznik (***Vendar** so na to tudi drugi pogledi.* 446; *Privlekel se je na cilj, **čeprav** skrajno težko.* 448).

Nadalje bi bilo (tudi zaradi leksikografske obdelave) koristno ločevati med enobesednimi členki in med leksemi, ki so členkovni frazemi (členkovniki). Vemo, da so

¹ Izraz *členek* kot slovnični izraz je že od prej. Uporablja ga Podgorski v Bleiweisovih Novicah 1862, vendar besednovrstno nejasno, saj zajema veznike *i* (mestoma v pom. 'tudi'), *i li, no, nu*, kar (kot oziralni zaimek) ipd.

² Na znakovni izraz *pomen* ostaja vezana Smolejeva, ki v razpravi o členkih govori o »pomenski natančni določitvi delov besedila (pomenska modifikacija)«, ko prislovom pripisuje jasno členkovno vlogo, zlasti členkom kot t. i. besedilnim povezovalcem (Smolej 2004).

bili razvojno mnogi členki večbesedni (členkovni) frazemi, preden so postali sklopi (*seveda, navsezadnje, potemtakem, pravzaprav*)³ in da ta razvoj zdaj peša (omahovanje med *tako rekoč* in *takorekoč*) ali ga pravopisna norma ne priznava več (*tako in tako*), gotovo pa so nekaj posebnega frazemi *bog vedi, kdo bi vedel, bog varuj, pa drekca* itd. (v SS 2000), vendar je tudi jasno, da se ne obnašajo v celoti kot pravi členki (pač tudi ne kot sklopljeni *bogve* ali celo *sambogobvaruj*).

2 Členki so nepregibne besede in kot besedilotvorna besedna vrsta ustvarjajo razmerja med tvorcem in sobesedilom ter med tvorcem in izvenbesedilnim svetom, s členki pa tvorec tudi ustvarja in v besedilo vnaša stik z naslovnikom ali njegovim svetom. Besedilotvorno je vloga členkov izrazito navezovalna (anaforična).

S členki torej tvorec:

- sodeluje pri členitvi besedila – navezovalnost;
- sodeluje pri vrednotenju besedila glede na veljavnost besedilne vsebine (besedilna modaliteta) – vrednotilnost;
- se obrača k udeležencu sporočanja procesa – nagovornost.

Z drugo in tretjo vlogo tvorec ustvarja relativno čustveno zaznamovanost besedila.

Navedena razmerja ustvarjajo tudi druge besede, zveze, frazemi in celo povedi, vendar členki ne tvorijo (poimenovalnih) sintagem, kot npr. predlogi, vezniki ali pri-slovi, s tem pa tudi nikoli niso stavčni členi.

3 V Trubarjevem Katekizmu 1550 so naslednji členki: *tudi, pag, celo, le, nekar, glih, gar, fpet, vfai, vfhe, fhe, ia, stuprou, fgu, rauen*, skupaj 15. Njihova pogostnost nastopanja v besedilu je različna. Kot bo prikazano pri predstavitvi posameznih členkov, po frekvenci izrazito izstopata *tudi* in *pa(k)*, saj tvorita dobro polovico pojavitev (168) nasproti ostalim (132), od skupnega števila pojavitev (300), s tem da so to vse enobesedni leksemi, t. i. pravi členki, kar je v razmerju do skupnega števila vseh besed v Katekizmu, tj. 168.131,⁴ skromna pogostnost. Iz tega seveda ne bi bilo dobro sklepati

³ Prva omemba sobesedilnega smisla slovenskih členkov je izpod peresa Frana Levstika. Ko je v Janežičevem Glasniku Slovenskem (1859) v spisu Gospodoma nasprotnikoma odgovarjal kritikoma Napak slovenskega pisanja Bleiweisu in Hicingerju, se je – mimo vsebinskih ugovorov o jezikovnih vprašanjih v Napakah – lotil Hicingerjevega stavka: »Če pa že mora biti, da sem neresnico izrekel, sem jo morda v tem, ker sem g. Levstika tudi za to hvalil, *kar so prav za prav že drugi pred njim pisali, je pa on kot svoje prodajal.*« (Levstik: 107).

Levstika je ta stavek (kakor je zapisal) »precedil« z razčlenbo členkov (ki jih ne poimenuje tako) *morda, tudi in pravzaprav*: »Še bi rad vedel, kaj se to pravi: 'drugi so prav za prav pisali?' Ako so pisali, pisali so; ako niso pisali, pa niso! Vaš: '*prav za prav*' je vrzelca, katero ste naredili si, da skoznjjo smuknete, ako bo treba; /.../« (Levstik 1956: 108).

⁴ To je podatek iz Neweklowskega 1983. Razume se, da je za uporabnost številčnih podatkov avtor razdružil Trubarjeve predloge k/h, v, z/s, pisane skupaj s sledečimi besedami (v konkordancah prikazano kot *v_nebu*), pri Trubarju še živo členico *li* v pisavi narazen (*ye li*), danes mrtve Trubarjeve zloženke so samo prikazane po sestavinah, upoštevane pa niso pri štetju pogostnosti kot samostojne besede (*zrokoudarjenje* = z, roka, udarjenje) (gl. stran XI). Deloma je to zabrisano z ohranjanjem Trubarjeve pisave narazen med *ne hozhe, ne imamo* : *ne ieimo* ipd. A to so spričo velike uporabnosti te knjige ob izidu, kakor tudi še danes, gladko odpustljive napake. Konkordance so izdelane samo za prvi del Trubarjevega Katekizma: »Zaradi homogenosti besedila na eni strani in omejitev zmogljivosti elektronske obdelave na drugi je bilo vstavljeno le besedilo pravega Katekizma, ki naj bi izšel prvotno kot posebna knjiga (do str. 143)« (Neweklowsky 1983 v uvodnem poglavju Uvod in navodila). V besedilu so uporabljeni zgledi tudi iz drugega dela knjige.

o statusu členkov v slovenskem jeziku na začetni stopnji knjižnosti, saj bodo govorjena besedila ostala nedostopna uvidu oz. omejena na poznavanje stanja v slovenskih narečjih, predvsem dolenjščini Trubarjevega govora in ljubljanskem stičnem narečju. Primerjava razmerij med členki v celoti Trubarjevih besedil bi sicer ponudila boljše oporo za sklepanje o tem, ta čas pa ni prenačljeno vsaj mnenje, da je bila raba členkov kot besedilotvornih sredstev, kot gradnikov besedil, na samem začetku omejena,⁵ da pa jo je – in to je tudi za Trubarjev jezik pomenljiva ugotovitev – narekovala stalna oblika sporočanja. Če namreč v primerjavo pritegnemo Trubarjevo *Eno dolgo predgovor* (EDP) iz leta 1557, prvo Trubarjevo teološko razpravo, glede na obseg vsaj petkrat daljšo, je primerjava členkov presenetljiva:⁶

Katekizem:

tudi, pag, le, nekar, glih, gar, fpet, vfai, vshe, she, ia, stuprou, fsgul, rauen, celo
107 61 36 25 20 14 17 6 4 3 3 3 2 1 1

EDP 1557:

29 78 7 13 4 1 1 2 5 1 1 0 0 0 0

Med Katekizmom 1550 in EDP v knjigi *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557* je od uresničene Trubarjeve želje poknjižiti slovenski jezik ('ki se dotlej še ni tiskal') vodilna reformatorska vnema zajemala tudi intelektualizacijo slovenščine za vstop na mesto med kulturnimi evropskimi knjižnimi jeziki. Za Trubarja sicer trpko pregnanstvo je na njegovo rast vendar vplivalo tudi blagodejno, saj ga je iz provincialnega okolja premaknilo v kulturno in intelektualno razvitejšo protestantsko würtemberško okolje, osebni in pismeni stiki s prvaki tamkajšnje reformatorske misli, po letu 1553 tudi dopisovanje s švicarskim teologom Bullingerjem in drugimi, vse to pa je vplivalo, da je, skoraj petdesetletnik, vstopal v višje oblike jezikovne pismenosti in da je v njegov knjižni jezik vstopala zavest o zvrstnosti in stalnih sporočanjskih vrstah.

Katekizem je učno-vzgojno besedilo z religiozno vsebino, ta sporočanski položaj pa učitelju ali pridigarju omogoča tako poseganje v členitev besedila kakor tudi vzpostavljanje različnih vrednotilnih razmerij med enotami besedila. Za članke v Katekizmu ne bo preveč tvegano trditi, da so bili v tej sporočanski vlogi sestavina »ljudskega« jezika in enote predknjižnega izročila, Trubar pa je z njimi operiral kot tvorec predvsem prek prvoosebnih množinskih oblik. EDP pa je teološki traktat, oblikovan po maniri klasičnih retoričnih hrij (izhajanje iz dogemskega navedka, navezave nanj (ta, ti, le ta/ ti itd.), komentarja z razlago, utemeljevanjem, dokazovanjem, nasprotovanjem itd.), pri Trubarju so za to predvsem prevladujoče vezalno, nato pa stopnjevalno, vzročno, protivno itd. priredje. Zato je za členkovno poseganje v besedilo malo regularnih mest, za zanesljivo trditev pa bi bilo treba pregledati ustreznična razmerja med besedami v

⁵ Čeprav gre povečini za slovenske sklope, npr. *stuprou, fsgul*. Predlog *pred* npr. v nobeni zvezi ne kaže na morebitno težnjo po poti k »členkovemu sklopu« *predvsem*, nemara je pri Trubarju in še dolgo po njem ter po Pleteršniku pod vplivom nemškega *vor allem* čakal na sklopljeni členek *predvsem*, pri Trubarju pa niti tam, kjer bi bila smiselna možnost, npr. *Jest vas tudi pred vfo rizhyo opominam /.../* (131). Doba členkov *pravzaprav, navsezadnje, potemtakem, kvečjemu* itd. je nastopila tristo let po Trubarju.

⁶ Štetje v EDP je bilo sprva osredotočeno na členka *tudi in pag*, pozneje z nekoliko hitrejšim branjem šele ostalih, tako da se je kje kakšen morda tudi izmaknil, vendar tudi večje dodatne najdbe ne bi zabrisale osupljivo nizke pogostnosti vseh, celo prvih dveh, nasproti členkom v Katekizmu.

predgovoru Bullingerjeve biblije⁷ in Trubarjevimi členki, npr. med pogostnostjo *iam* (v lat. prislov) in Trubarjevim *v/she*.

4 Pregled členkov v Katekizmu 1550

tudi [107 pojavitev]:

V skupnem številu pojavitev [107] so členki *tudi* v zvezah z vezniki dvodelnih stopnjevalnih priredij *koker – taku tudi*, *famuzh – temuzh tudi*, npr.

(1) Glih **koker** ta ozha ye mene poflall / taku *tudi* iest vas pofhlem /.../ (40)

(2) Ifidy fe tuya uola / **koker** vnebi / taku **tudi** na femli. (22)

Velika pogostnost členka *tudi* (velja pa to v enaki meri za členek *pa(k)*), glede na njuno besedilotvorno vlogo, je umevna.⁸ Členek *tudi* je naveznik na bodisi imenovane prvine iz prejšnjega besedila bodisi sobesedilno prirazumljene:

(3) Nei fo li te defed inu druge fapuuidi **tudi** befede bolhye? Inu nei li **tudi** potreba dobru giati /.../ (107).

(4) My fmo /.../ ozhihfzheni /.../ fa tu imamo byti brumni /.../. Per teim fmo **tudi** dalhni refglafiti poufod /.../ (36)

(5) Skufi te Sacramente nam bode **tudi** dan ta fueti Duh /.../ (61)

pag (pa(k)) [61]:

V Katekizmu ni niti ene pojavitve, ki bi kazala na veznik vezalnega priredja, to sta samo *inu* in *tar*. Ker ga najdemo že v Brižinskih spomenikih v členkovni, ne pa vezniški vlogi, je *pa(k)*, sodobni *pa*, najstarejši in najstabilnejši slovenski členek. Ni »blizu« vezniku *pa*, zlasti pogovornemu vezalnoprirednemu ne, ampak se veznik *pa* v protivnopriredni, posebej še sklepalnopriredni vlogi pomensko približuje besedilni vlogi prvotnega *pa(k)*, medtem ko se besednovrstna homonimnost teh dveh besed, členka in veznika, kaže v besednoredni gibčnosti členka proti zgolj vezniškemu mestu veznika na čistem začetku vezniške zveze. Navezniška vloga členka *pag* daje podlago za vezalnopriredni, sklepalnopriredni in zlasti protivnopriredni vezniški razvoj:

(6) Kadar ye **pag** ta zhlouik ifkalfhen /.../ (113),

(7) Nu bi **pag** aden mogel taku miifliti oli rezhi / Nei fo li te /.../ (107)

(8) Nu hozhmoli **pag** Gospudi Bogu prou fhluhfiti / koker ty pokorni verni nega otroci /.../ (XXII)

⁷ Glede izvirmosti Trubarjeve EDP kaže sprejeti Rajhmanovo mnenje (Rajhman 1986). Avtor je s podrobnejšim primerjanjem Trubarjevega slovenskega in Bullingerjevega pa tudi Melanchtonovega latinskega besedila zavrnil Ruplovo mnenje o izvirmosti Trubarjevega avtorstva. Na več mestih v spremni študiji k EDP Rajhman sicer navaja mnoge izvirne Trubarjeve stilizacije pa tudi precejšnjo samostojno organiziranje EDP v svobodnem prevodu, vendar meni, da je »Trubar skoraj dobesedno prevedel Bullingerjev predgovor« (13).

⁸ Ta prispevek sicer ni namenjen študiju predknjižnega izročila, za pogled v besedilotvorno vlogo členkov v slovenskem jeziku nasploh pa more biti zanimivo, da *tudi* in *pa(k)* s sorazmerno pogostnostjo nastopata v Brižinskih pomenikih. Členek *tudi* je sicer poznejši slovenski, dvakrat pa nastopa v vlogi členka *tože*, v povsem navezovalni vlogi pa je *bac* (pak; enkrat), ki je med sodobnimi slovanskimi jeziki v členkovni vlogi v češčini, slovaščini in slovenščini.

Sorazmerno pogosta je zveza pogojnega *aku* in členka *pag* (aku pak):⁹

(9) /.../ tebi hdobrumu / aku **pag** hudu deyeſh taku buiffe /.../ (129)

Za Trubarjev jezik in po njem vse do danes je značilna naslednja navezniška vloga členka *pag*:

(10) /.../ derfhati vſe tu kar ſem ieſt vom porozhill / kateri bode uerouall inu kerfzhan / ta bode ifuelyzhan / kateri **pag** ne veryame / ta bode verdamnan. (41)

V SS, 646 je naslednji zgled, naveden sicer za drugačen namen, tj. nestavčno in stavčno priredje, ki z drugo povedjo ne kaže na vezalno priredje, ampak na brezvezje in členek *pa*:

(11) Marija in Janez sta na vrtu. – Janez prekopava prazno gredo, Marija pa na drugi seje endivijo.

Iz zgleda (11) se vidi, da druga poved razvija enoti Janez in Marija glede na njuno skupno nahajanje na vrtu (prva poved) in dve različni vrtni opravili. Ta besedilotvorni postopek je znan kot *razvijanje dvodelne reme*:

(12) Opravljamo mala in sistemska popravila. Prva opravimo takoj, druga *pa* po dogovoru.

Navezovanje s členkom je tu stvar besedila v navezovalnem razvoju, ko vsaka od vezanih enot reme v vezalnopriredni zvezi potrebuje posamično, drugačno sporočanjško dopolnitev, zato členek *pa* ne dela protivnopriredne zveze, ampak v brezvezju krepi drugačnost, včasih protistavnost, ki ju je ustvarilo navezovanje, saj vezalnopriredno, nevtralnno vezani enoti tega nimata.¹⁰

Trubar tega navezovanja ne uresničuje dosledno, saj – sicer redko – piše tudi veznik *inu* na mestu pričakovanega *pag*:

(13) Vſamite ſuetiga duha / katerim vy te grehe odpufcite / teim fo odpufzheni / **inu** katerim ſaderfhite / fo ſaderfhani. (40)

le [36]:

Glede na sodobno klasifikacijo bi se temu Trubarjevemu členu najbolj prilegala izvenzemalnost:

(14) /.../ prauo Vero inu prauiga Boga ſpofnati / de ye **le** an ſam vezhni /.../ (XXVIII)

(15) /.../ fakai **le** Bug ſam take rizih premore /.../ (44)

cillu (celo) [18]:

Ko ne bi bilo enega zgleda, pa še ta ni povsem nedvoumen, bi skoraj lahko rekli, da je Trubar uporabljal členek, pisan kot *cillu*, bolj v prislovnem pomenu *zelo*:

⁹ Na Dolenjskem se sliši še danes, pod vplivom dolensščine je zapisal še Vodnik: Aku pak ima per vlanskim obstat, More jit trebuh moj kherbtu vasvat. (Velika pratika 1796).

¹⁰ To je v razlagalnih, priročniških, poučevalnih in tudi poročevalskih besedilih običajen besedilotvorni postopek. Do pred nekaj leti je bil tak tudi v radijskem in televizijskem poročevalstvu. V slednjem npr. kot konstitutivna sporočanjška prvina v zgradbi vesti o nesrečah, kjer – predvsem številčni – podatek o tistih, ki so v nesreči *prizadeti*, stoji v avtomatizirani zastrti remi 'mrtvi in ranjeni': /.../ eksplodirala je podstavljena bomba. *Pri tem je bilo ubitih toliko, ranjenih pa toliko*. Ta ustaljeni in sporočanjško logični obrazec se zdaj pojavlja kot: /.../ *pri tem je bilo ubitih toliko. Ranjenih je bilo toliko*. Razlogi za to poročevalsko reformo ostajajo neznanka.

(16) Jnu de my tu **cillu** tar terdnu veryamemo /.../ (69)

(17) /.../ kir tu terdnu veryame / inu fe **cillu** tar guifhnu na tu feuupa / ta Jei tu tellu Jefufeuu /.../ (223),

na členkovno vlogo pa kaže zgled:

(18) Take dobre lthege inu miſli / fturi / ana praua kerfzhanſka Vera / vtim zhloueku / inu ga **cillu** premeni / de is noriga moder rata /.../ (243)¹¹

nekar (ne/ 'sploh ne') [25]:

(19) /.../ tuja proſhna Bogu dopade inu aku yo gori vſame oli **nekar** /.../ (19)

Nafha deilla oli fluhbe **nekar** Bogu ne dopadeio /.../ (115)

glih (prav, ravno) [14] 20, (– 5 'enak', – 1 če glih):

Ta nemški členek, ki je v ljudskem govoru od začetka do danes, ima v Katekizmu sicer 20 pojavitev, od tega enkrat kot narazen pisani podredni dopustni *zhe glih*, petkrat pa v pridevniškem pomenu (kot povedkovnik):

(21) /.../ nega Syn /.../ gouori inu nam oblubi / **zhe glih** nafhi faſtopnofti fe ne fdy /.../ (44)

(22) Jest hozho tim ludem aniga Preroka kir bode tebi **glih** is fhnih bratou gori obuditi (84)

Večina pojavitev je v pomenu 'ravno tako':

(23) **Glih** taku tudi My vſe tu kar nam ye Jefus oblubill /.../ (233)

gar (kar) [14]:

(24) Ta prerok Efaias vnega buquah **gar** zheftu od Jefufa inu nega martre prerokuye /.../ (87)

ſpet (spet) [17]:

(25) /.../ dotle ti **ſpet** gfemli ratafh is katere fi vſet /.../ (XVII)

vfai (vsaj) [6]:

Še najbliže izvzemalnemu členu je zgled:

(26) /.../ de fem ieft vtim ozhetu inu ta ozha ye vmeni oli **vfai** fa uolo tih dell ver-yemite meni /.../ (99),

sicer pa nejasen (podvojeni 'samo?'), kot npr.:

(27) Ti fi **vfai** le an prah / inu hprahu ſpet ratafh. (XVI–XVII)

vfhe (že) [3]:

Za urejanje besedilnega razmerja med točko dominantnega časa v besedilu in prej povedanim besedilom je naslednji členek:

(28) Js tiga **vfhe** kar fmo gouurili / moremo lahko veiditi inu faſtopiti /.../ (54)

Druga dva zgleda (zgleda (3) ni na seznamu Neweklowskega) pa sta za razumevanje bolj zapletena. Prvi bolj kaže na stari praslovanski relativnostni morfem, ki je

¹¹ Ta pojavitev členu ni na seznamu Neweklowskega, ker je iz drugega dela knjige.

podlegel poznejšemu spirantizmu (kako že → kakor), drugi pa je v zvezi s *ftuprou* še manj jasen:

(29) Kateri **vfhe** tukaie od tiga kruha Jei / inu is tiga keliha pye /.../ (71)

(30) /.../ de fe on **vfhe** ftuprou feuupa / inu cillu fenefe /.../ (235)

fhe (še) [2+2 vfhe = 4]:

(31) Tu fo te befede katere ieft fem quom gouurill / tedai kadar fem **fhe** per uas bill /.../ (39)

(32) /.../ vfe giane premeni vfimi dobruemu / inu fturi vnimi **ifhe** pag ano zheterto dobro fhago /.../ (235)¹²

Naslednja dva zgleda kažeta bolj na Trubarjevo pisno nedoslednost členka še:

(33) My fe imamo **vfhe** naprei vfelei tar vedan dotle fmo fhiui derfhati na tim fueidtu /.../ (36)

(34) Jnu **vfhe** naprei deimo vfe tu kar bogu dopade /.../ (110)

ia (ja) [3]:

Ta nemški členek je tudi v sodobnem slovenskem (pogovornem) jeziku in enako kakor *glih*, *lih* itd. pač posledica stoletnega skupnega življenja obeh jezikov na slovenskem ozemlju. To ga ne bi ločevalo od dolgega seznama nemških besed v mnogih oblikah narečnih glasovnih prilagoditev in nespornih stilnih vrednosti v sodobnosti, ko ne bi presenečala njegova nizka frekvenca v Katekizmu s tolikšnim številom germanizmov v besedju in skladnji, ki jih je ne samo Trubar moral uporabljati v vsakdanjem govoru, pač tako, kakor jih je slišal doma in drugod po tedanji Kranjski in na Štajerskem. Znanega mnenja, da je pisal *leben*, *ofer* in številne druge zato, ker so bile v ljudskem govoru in ker je želel biti v prvi knjigi razumljiv, čeprav se je njihove neslovenskosti nedvomno zavedal, sploh ni treba obreči. A kako to, da je členek *ia* (ja) zapisal samo trikrat, ko pa je tako v vsakdanjem govornem sporočanju kakor tudi v besedilnem okolju katekizemskega, v prvi vrsti prepričevalno-učnega sporočanja toliko položajev za njegovo smiselno nastopanje, tj. za izražanje, da je 'nekaj znano in kot tako potrebno upoštevanja', npr.

(35) Jeft fem **ia** an grefhnik. (56)

(36) **Ja** ieft veim de ye Bug dober /.../ (49),
posebno izrazito v tem smislu pa npr.:

(37) Smilife fmlilife tudi zhes nas boge Slouence / my fmo **ia** vezh koker drugi ludyte fubper te grefhili /.../ (198).¹³

Traktatna latinska predloga v EDP daje malo možnosti za uporabo tega členka, saj je tam zapisan samo enkrat:

(38) Taku vi **ia** veifte, de ti /.../.

Členek *ja* je Trubar poznal iz nemščine, a ga je tudi tu pisal poredkoma, v vseh 83 nemških pismih samo petkrat, zmeraj kot parentetično pritrtilnico.¹⁴ Govorni položaj, v

¹² Te pojavitve členka ni na seznamu Neweklowskega, ker je iz drugega dela knjige.

¹³ Te pojavitve členka ni na seznamu Neweklowskega, ker je iz drugega dela knjige.

¹⁴ V pismih v prvoosebni stavki, npr.: *Gott weiß, das jch nit gern, ja mit schwärem vnd forchtsamen hertzen erwe khön, /.../* (Rajhman, 1986a: 38).

katerem nastopa členek *ja*, sta prvoosebni ednina (dvakrat) in množina (enkrat) ter druga oseba množine (ogovor); tako je dopustno sklepati, da je ta položaj, obrnjen izrazito od tvorca k izvenbesedilni stvarnosti, kakor velja še danes praviloma v pogovornem jeziku, Trubar čutil kot čustveno zaznamovan, in ker se v položaju prvega zapisovalca oz. tvorca knjižnosti ni preveč dosledno ustavljal ob primernosti jezikovnih sredstev na ravni slovensko – neslovensko (nemško), ga je glede primernosti nemara motila čustvena zaznamovanost jezikovnega sredstva, tukaj členka *ja*.

ftuprou (še, stoprav) [3]:

(39) Sa teimi preroki **ftuprou** pryde ta Syn bofhly /.../ (31)

(40) /.../ de fe on vſhe **ftuprou** feuupa / inu cillu fenefe /.../ (235) (iz drugega dela knjige, za katerega ni konkordanc)

fgul (zgolj) [2]:

(41) /.../ **fgul** tema /.../ inu prekledeye inu **fgul** Greh /.../ (25)

rauen (ravno) [1]:

(42) /.../ fakai fo poftauleni ty Sacramenti / inu kakou nuz oli prid my is fhnih imamo / tu ye / de fkusi te **rauen** te pridige nam bode dan fueti Duh /.../ (54)

LITERATURA

- Ivanka ČERNELIČ, 1991: Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikoslovní zapiski* 1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 73–85.
- Tomo KOROŠEC, 2009: K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ. (Ob pripravah zasnov za novi slovar slovenskega jezika). Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: SAZU. (V tisku.)
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 1983: *Trubarjev Katekizem 1550*. Konkordanca, Indeks besed, pogostnostni spiski. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PODGORSKI, 1862: O členkih. *Kmetijske in rokodelske novice*. 407–408, 415–416, 427–428, 435.
- Jože RAJHMAN, 1986a: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Jože RAJHMAN, 1986b: *Trubarjeva ena dolga predgovor*. Dodatek k reprintu. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Fran LEVSTIK, 1956: *Zbrano delo 6, Kritični spisi* I. Ljubljana: DZS.
- Mojca SMOLEJ, 2004: Členki kot besedilni povezovalci. *Jezik in slovstvo* 49, št. 5. 46–57.
- Jože TOPORIŠIČ, 1991: Členki in njihovi stavčni ustrezniki. *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 3–16.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Primož TRUBAR, 1557: *Ena dolga predgovor k novemu testamentu*. Reprint 1986. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SUMMARY

Trubar's *Catechism* of 1550 includes 15 different particles with the total frequency of 300 tokens. They show the state of the article at the developmental stage of Slovene when Trubar elevated it to literary language. The number is not great and the communicative nature of the particles as the part of speech shows high prevalence of two particles, i.e., *tudi* and *pa*, which in the sixteenth-century language had the role of dividing a short spoken text in oral communication; their frequency comprises more than half of all particle tokens (168) in the *Catechism* of 1550. The particles mediating the relation of the author towards the content of the text are considerably rarer, and there are only individual cases of particles addressing the reader, which introduce a certain degree of emotional markedness in the text. Since the articles do not belong to the part of lexicon referring to the elements of concrete and abstract system as units of denotation, their appearance in the first Slovene literary text indicates on the one hand that their use depended on their function in the catechism as a particular type of text (the standardized form of communication), and on the other hand that Trubar was relatively reserved in making use of this function. In either case, this points to a level of intellectualization at the starting point of the development of literary language. An examination of the function of particles in Trubar's entire corpus will be necessary for a definite answer to this question.